

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АГРОБІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра лісового господарства

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Курс лекцій для здобувачів другого (магістерського)
рівня вищої освіти спеціальності Н4 «Лісове господарство»

Біла Церква

2025

УДК 332.142.4/.6:630(042.4)

Ухвалено науково-методичною радою
Білоцерківського національного
аграрного університету
(Протокол № 7 від 19.05.2025 р.)

Укладачі: **Кімейчук І.В.**, асистент;
Ситник О.С., канд. с.-г. наук, асистент.

Економіка природокористування: курс лекцій для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності Н4 «Лісове господарство» / уклад. І.В. Кімейчук, О.С. Ситник. Біла Церква, 2025. 101 с.

У лекційному курсі викладено наукові основи раціонального природокористування в умовах науково-технічного прогресу, методику визначення економічної ефективності природоохоронних заходів та організації управління, розглядаються економічні проблеми використання та охорони лісових ресурсів, оцінки збитків, що шкодять лісовому господарству. В методичній розробці з дисципліни «Економіка природокористування» представлені теоретичні відомості, глосарій та список використаних джерел.

Курс лекцій призначений для магістрантів спеціальності Н4 «Лісове господарство».

Рецензенти: **Волянський В.О.**, кандидат с.-г. наук, доцент, завідувач кафедри лісового господарства Луцького національного технічного університету;

Горновська С.В., канд. с.-г. наук, доцент кафедри технологій у рослинництві та захисту рослин Білоцерківського національного аграрного університету.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Лекція 1. Предмет, методи та завдання курсу «економіка природокористування»	7
Лекція 2. Наукові основи економіки природокористування	15
Лекція 3. Природні ресурси як компоненти природокористування	30
Класифікація природних ресурсів	
Лекція 4. Лісові ресурси: їх оцінювання, використання та охорона	38
Лекція 5. Інноваційний фактор у контексті сталого розвитку	52
Лекція 6. Екологічні витрати в економіці підприємства	62
Лекція 7. Ринкові фактори щодо забезпечення раціонального природокористування	75
Лекція 8. Еколого-економічна ефективність природокористування	82
КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДО КУРСУ	90
КОРОТКИЙ ФАХОВИЙ СЛОВНИК	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	99

ВСТУП

Стрімкий економічний розвиток у другій половині XX ст. у багатьох країнах призвів до руйнування природних комплексів та загострення взаємовідносин суспільства з природою, і, як наслідок, сучасна цивілізація потребує захисту від екологічної катастрофи та впровадження нових принципів своєї поведінки в природі й експлуатації природних ресурсів нашої планети. Вирішення екологічних проблем людства залишається основним завданням сучасного розвитку. Екологізація економіки передбачає формування нового екологічно орієнтованого мислення.

Вичерпність багатьох природних ресурсів створює певні труднощі у забезпеченні людства матеріальними благами, забруднення навколишнього природного середовища призводить до порушення нормальних умов існування живих організмів, до зростання економічних збитків та до виникнення інших негативних наслідків, вимагає перегляду відносин між людиною та довкіллям.

Виникнення науки економіки природокористування є об'єктивним і закономірним явищем, оскільки людство стоїть на порозі; екологічної кризи. За кордоном це зрозуміли набагато швидше, і зараз у США на збереження природи витрачається на рік до 80 млрд дол. при тому, що в Агентстві з охорони навколишнього природного середовища США працює всього 15 тис. службовців, а річний бюджет агентства – 5 млрд дол.

Сьогодні, роблячи перші кроки у розв'язанні екологічних проблем, ми тільки починаємо спиратись на наукові засади. Кроки ці ще досить непевні, бракує досвіду роботи на відповідному рівні. Гальмує процес екологічна безграмотність спеціалістів лісового господарства.

Оволодіння знаннями з економіки природокористування передбачає відповідну підготовку як із цілої низки технологічних дисциплін, так і економічних.

Для доказовості теоретичних положень чи висловлених думок у тексті наводяться нормативні та статистичні дані України, зарубіжних країн, їх аналіз.

Природокористування є важливою складовою частиною економіки, оскільки воно забезпечує використання природних ресурсів для задоволення потреб суспільства і забезпечення його економічного розвитку. Характер природокористування залежить від рівня технологічного розвитку, економічних умов і культурних традицій.

Провідним принципом природокористування у теперішній час став еколого-економічний принцип, за якого критерії ефективності господарювання формуються так: одержання максимальних матеріальних благ з мінімальними затратами і мінімальними порушеннями природного середовища.

Економіка природокористування – нова міждисциплінарна наука, яка сформувався на основі екології і економіки. Її діяльність спрямовано на отримання і використання нових знань у галузі регулювання взаємодії між соціально-економічним розвитком суспільства та збалансованим користуванням природними ресурсами. Вона є синтезом двох циклів дисциплін: економічного і екологічного напрямів.

В умовах економічного розвитку суспільства природокористування може приймати різноманітні форми: від екстенсивного використання природних ресурсів до їхньої інтенсивної і ефективної раціоналізації. За допомогою відповідної економічної політики, такої як регулювання, оподаткування, фінансові стимули та інші інструменти, можна спрямувати природокористування в більш ефективне і стійке русло.

Однак, зростання потреб суспільства у природних ресурсах, а також інтенсивність і характер впливу людини на природне середовище можуть викликати негативні екологічні наслідки. Це може призвести до деградації природних екосистем, зменшення біорізноманіття, забруднення довкілля та інших проблем.

Для вирішення протиріч між суспільством і природою, що стали очевидними внаслідок швидкого руйнування біосфери, необхідно створити економічну систему, яка забезпечуватиме гармонію між соціальними та економічними потребами людини та можливостями біосфери виконувати ці потреби, не загрожуючи власному існуванню. Дисципліна «Економіка природокористування» досліджує шляхи вирішення цих проблем та інших аспектів взаємодії між людьми та природою під час господарської діяльності.

Тому важливо забезпечити баланс між економічними і екологічними інтересами природокористування, щоб забезпечити сталість економічного розвитку, а також зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь.

Метою вивчення дисципліни «Економіка природокористування» є опанування засад збалансованого (соціально-економічно-екологічного) світогляду, критерії, норми і нормативи сталого управління, найефективніших методів системної оцінки впливу людини на природу у процесі природокористування та принципи й механізми організації економіки з урахуванням норм екологічної безпеки та охорони природи; формування у здобувачів знань, умінь і навичок у галузі інтегрованого (еколого-економічного) управління використанням природних ресурсів, екологічною безпекою і охороною навколишнього природного середовища.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми «Лісове господарство» здобувачі повинні набути здатності отримувати наступні компетентності:

ЗК 1. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 2. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 3. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

ЗК 4. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

СК 1. Здатність критично осмислювати проблеми лісового господарства й дотичні міждисциплінарні проблеми та приймати ефективні рішення щодо їх вирішення.

СК 2. Здатність забезпечувати сталий розвиток лісового господарства.

СК 4. Здатність розробляти та реалізовувати поточні та стратегічні плани розвитку підприємств лісової галузі, беручи до уваги ресурси, ризики, а також економічні, правові та екологічні аспекти.

Практичні результати навчання:

РН 1.3. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.

РН 7.1. Вміти обґрунтовувати альтернативні види природокористування, використання альтернативних енергоносіїв, інших ресурсів, удосконалення технології, екологізації економіки, інших інновацій та здійснення різних видів природоохоронної діяльності.

РН 7.2. Володіти методами ідентифікації типів лісових ландшафтів, оцінювання екологічного стану об'єктів навколишнього природного середовища та розробляти заходи щодо екологічного планування, проєктування та відновлення лісових фітоценозів з метою збереження біологічного і ландшафтного різноманіття.

РН 7.3. Володіти навичками оцінювання ступеня антропогенного впливу на рідкісні види рослин і тварин на об'єктах ПЗФ.

РН 7.4. Розуміти екологічні закономірності функціонування урбанізованих територій.

РН 7.5. Розуміти фізіологічні та біохімічні основи адаптації рослин до несприятливих чинників середовища та шляхів підвищення їх стійкості.

РН 10.1. Демонструвати навички системного оцінювання екологічних проблем і обґрунтованого вибору шляхів їх розв'язання.

РН 10.2. Вміти здійснювати еколого-економічне оцінювання певних видів природних ресурсів;

РН 10.3. Вміти застосовувати показники еколого-економічного оцінювання природних ресурсів для визначення ефективності природоохоронних заходів і під час формування платежів за їх використання, порушення норм і здійснення заходів.

РН 10.4. Вміти розраховувати економічний ефект та його складові (економічний результат, витрати, збитки) від проведення природоохоронного заходу.

РН 10.5. Вміти вибирати й погоджено застосовувати найбільш економічно ефективні, соціально прийнятні та екологічно допустимі підходи до удосконалення управління природними підприємствами на засадах збалансованого природокористування.

Автори сподіваються, що конспект лекцій сприятиме правильному розумінню сучасних екологічних проблем, формуванню нового типу економіко-екологічного мислення і світогляду і певною мірою допоможе магістрам лісового господарства у їх практичній роботі.

Навчальна спрямованість конспекту лекцій вимагає дотримання певних вимог як до структури, так і до текстової частини. Зокрема, спочатку викладені загальні поняття природокористування, визначено предмет науки, метод і завдання. Після цього вміщено окремі частини, що розкривають їх зміст, відповідні складові (лісові, земельні та водні ресурси). Вважаємо необхідним звернути увагу на актуальні еколого-економічні проблеми лісового господарства і переробки лісопродукції та загострення самої проблеми в умовах ринкової економіки. Адже тут деколи панують настрої; одержання максимального прибутку, до того ж негайно і будь якою ціною, тобто хижацьке інтенсивне використання лісових ресурсів у великих масштабах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Беренда Н.В., Троїцька О.О., Манідіна Є.А., Економіка природокористування: навчально-методичний посібник для студентів ЗДІА спеціальності 183 «Технології захисту навколишнього середовища» всіх форм навчання. Запоріжжя. Видавництво ЗДІА, 2017. 200 с.
2. Боголюбов В.М., Клименко М.О., Мельник Л.Г. та ін. Стратегія сталого розвитку: підручник / за ред. В.М. Боголюбова. Херсон : Олді-Плюс, 2012. 446 с.
3. Веклич О.О., Волошин С.М., Жарова Л.В. Формування та реалізація національної екологічної політики України : навч. посіб. / за ред. С.О. Лизуна. Суми : Університетська книга, 2018. 336 с.
4. Григоренко А., Григоренко Л. Охорона навколишнього природного середовища. Законодавство, методики, рекомендації : практ. посіб. К., Центр учбової літератури, 2017. 287 с.
5. Григоренко А., Григоренко Л. Охорона навколишнього природного середовища. Законодавство, методики, рекомендації : практ. посіб. К., Центр учбової літератури, 2017. 287 с.
6. Караєва В.Н., Корпан Р.В., Корпан Т.А. Сталий розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем : навч. посіб. / за ред. І.В. Недіна. Суми : Університетська книга, 2018. 384 с.
7. Караїм О.А. Економіка природокористування : конспект лекцій. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 124 с.
8. Кімейчук І.В. Перспективи економічної оцінки екосистемних функцій лісів ВП НУБіП України «Боярська лісова дослідна станція». *Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Капіталізація аграрних підприємств та їх інвестиційне забезпечення» з нагоди 85-ї річниці від дня народження доктора економічних наук, професора, член-кореспондента НААН Підлісецького Гліба Макаровича (1937-2013)*, 8 вересня 2022 р., м. Київ. Національна академія аграрних наук України, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». С. 250–256.
9. Коренюк П.І., Федулова С.О. Економіка природокористування : навч. посібник. Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2014. 274 с.
10. Краснянський М.Ю. Екологічна безпека : навч. посіб. К., Видавничий дім «Кондор», 2018. 180 с.
11. Лазарева О.В. Економіка природокористування : для студентів спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій» : Галузь знань: 19 «Архітектура та будівництво» : методичні вказівки Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2022. 64 с.
12. Маменко О. М., Портянник С. В. Економіка природокористування : підручник. Харківська держ. зоовет. академія. Харків, 2017. 286 с.

13. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. за № 2755–VI. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page38>.

14. Пономаренко Є.Г., Ломакіна О.С. Економіка природокористування та природоохоронної діяльності : конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти всіх форм навчання зі спеціальності 183 – Технології захисту навколишнього середовища. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2022. 58 с.

15. Рогащ С.М., Ільків Л.А. Економіка природокористування. Методичні рекомендації до вивчення курсу. К., ЦП «КомПринт», 2020. 104 с.

16. Рогащ С.М., Ільків Л.А. Індивідуальні завдання з економіки природокористування для самостійної роботи та контролю знань студентів ВНЗ. К., ЦП «КомПринт», 2019. 36 с.

17. Рогащ С.М., Ільків Л.А. Тестові завдання з економіки природокористування для самостійної роботи та контролю знань студентів ВНЗ. К., ЦП «КомПринт», 2019. 34 с.

18. Сапко О.Ю. Раціональне природокористування: конспект лекцій. Одеса, Одеський державний екологічний університет, 2018. 115 с.

19. Хвесик М.А. Економіка природокористування : вектори розвитку : навч. посіб. К., ДУ ІЕПСР НАН України, 2019. 398 с.

20. Хвесик М.А., Рогащ С.М., Кулаєць М.М., Ільків Л.А., Авраменко Т.П. Економіка природокористування : підручник. К., КомПринт, 2016. 341 с.

21. Хрик В.М., Кімейчук І.В., Костянук А.Б. Оцінювання економічної діяльності та ефективності управління лісовими ресурсами філії «Білоцерківське лісове господарство» ДСГП «Ліси України». *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2024. № 4 (84), т. 1. С. 124–131. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-4-9795>.

22. Хрик В.М., Мазепа В.Г., Кімейчук І.В., Ситник О.С. Забезпечення фінансової стійкості підприємства у контексті збалансованого розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2024. № 7 (87), т. 2. С. 199–207. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-7-10170>.

23. Хрик В.М., Мазепа В.Г., Левандовська С.М., Ситник О.С., Кімейчук І.В. Лісогосподарське виробництво та його роль у сталому розвитку: економічні аспекти природокористування. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2024. № 6 (86), т. 1. С. 146–156. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-6-10100>.

24. Khryk, V., Mazepa, V., Sytnyk, O., Levandovska, S., & Kimeichuk, I. (2024). Evaluation of the effectiveness of implementing measures to preserve natural resources in the context of sustainable development. *Scientific Reports of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*, 20(4), 106–118. <https://doi.org/10.31548/dopovidy/3.2024.106>.

Навчальне видання

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Курс лекцій

для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності Н4 «Лісове господарство»

КІМЕЙЧУК Іван Васильович

СИТНИК Олександр Сергійович

Редактор: Д.О. Лиценко

Комп'ютерне верстування: І.В. Кімейчук

Здано до складання 20.05.2025. Підпис до друку 26.05.2025.
Формат 60x84'/І₆. Ум. др. арк. 4,2. Тираж 100. Зам. 50. Ціна
Відділ оперативної поліграфії БНАУ.
09117, Біла Церква, Соборна площа, 8/1; тел. 3-11-01.